

Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Філософський факультет
Кафедра історії філософії

ІСТОРИЯ СКЕПТИЗМУ ВІД ПИРРОНА ДО СЕКСТА ЕМПІРИКА
THE HISTORY OF THE SCEPTICISM FROM PYRRHO TO SEXTUS
EMPIRICUS

Кваліфікаційна робота за освітньо-професійною програмою «Філософія»
за спеціальністю 033 Філософія
на здобуття освітнього ступеню бакалавра філософії

Студент-виконавець:
Луковина Олександр

IV курс, 1 група, ОС - Бакалавр

Науковий керівник:
Труш Тетяна Василівна
кандидат філософських наук, доцент

(підпис)

Допущено до захисту:
на засіданні кафедри історії філософії
протокол № ____ від _____ 2023 р.

Зав. кафедри історії філософії,
доктор філософських наук, доцент
Кононенко Тарас Петрович _____

Київ – 2023

ВСТУП	3
<i>РОЗДІЛ I. Ретроспектива виникнення скептичного підходу</i>	6
I.1. Перевірка гіпотез	12
I.2. Причини вести генеалогію (пірронізму)	24
I.3. Неопірронізм Секста	26
<i>РОЗДІЛ II. Реконструкція скептицизмів</i>	30
II.1. Аргументи, що не можуть бути наріжними каменями концептуалізації скептицизму	33
II.2. Скептицизм не є ні дискурсивно, ані онтологічно завершеним і навіть не є концептуально визначеним	38
ВИСНОВКИ	41
ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	42

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Олексій Панич наголошує на величезному впливі скептицизму на британську філософію: *«погляди жодного англomовного філософа на теорію пізнання неможливо зрозуміти, не піддавши докладному розгляду його ставлення – схвальне, критичне, або таке і таке водночас – до філософії скептицизму. І навпаки: ставлення будь-якого англomовного філософа до філософії скептицизму можна зрозуміти, лише піддавши докладному розгляду всю систему його епістемологічних поглядів»* [17, р.10]. Втім, не англофонами єдиними: відомо про наявність сучасного пірронічного дискурсу в Бразилії, тобто нео-пірронізму: Олександр Луковина: “Що є, на Ваш погляд, основним внеском Бразилії до вивчення пірронізму? Плінію Жункейра Сміт: “На мій погляд, найважливішим внеском є, навіть досі, Порчатів винахід неопірронізму, дуже продвинутого, очищеного образу пірронізму.” [Переклад мій - О.Л.] [42, р.156].

Скептицизм має тривалу історію, котру можна вести від Гомера [ДЛ IX.71], тобто це древнє вчення навіть для “древніх” греків. Античний скептицизм досі не розкрив свого філософічного потенціалу серед не-спеціалістів з античності, адже античний скептицизм пережив багато нашарувань: “Грецьке слово *skepsis* означає пошук – не сумнів, чи будь-яку іншу пізнішу форму скептицизму” [48, р.1]. Отже, скептицизм Секста належить “(пере)встановити” ([48, р.1], адже “він ще має бути більш повно оціненим серед сучасних філософів, що не є спеціалістами з античності” [48, р.1].

Якщо ж не досліджувати, тобто постійно не перевстановлювати, історичний скептицизм, то виникатимуть нові «скептицизми», які є аісторичними, тобто не мають історичних відповідників, отже, є, у певному сенсі, *оригінальними*, і банальними [22, р.8]. Кілька-тисячолітня історія скептицизму надає підстави для того, щоби вивчати кожен історичний скептицизм окремо. Розгалуженість скептицизму (в античності на академічну і

пірронічну гілку) надає підстави для того, щоби вивчати кожен гілку скептицизму окремо.

Об'єктом дослідження є античний скептицизм.

Предметом дослідження є історія “Пірронового підходу (αγούη)”.

Метою дослідження є відтворення послідовності становлення поглядів на Пірронів підхід.

Мета конкретизується у комплексі завдань:

- **з'ясувати** джерела античного скептицизму;
- **висвітлити** начала виникнення нео-пірронічних аргументів Секста Емпірика;
- **обґрунтувати** необхідність дослідження античного скептицизму для його концептуалізації;
- **дослідити** лінії розвитку аргументів, що увійшли до набутку скептичного підходу.

Джерельна база має підстави бути класифікованою на:

- 1) першодруки;
- 2) коментарі.

Методи дослідження: текстологічний аналіз, що спирається на чотири принципи, а саме: буквальність (для забезпечення котрої я пишу бакалаврську з опорою на першодруки, критичні видання тобто з урахуванням варіативності редакцій), вичерпність (для забезпечення котрої відкинуто припущення про маргінальність будь-якого з текстів для історико-філософського дослідження), контекстуальність (забезпечення котрої відповідає меті цієї роботи, а саме якомога повніше розкрити зв'язки конкретного філософа з його оточенням) та врахування спекулятивних інтерпретацій, тобто впливу філософської праці на інших мислителів, чий інтерпретації є ланками у ланцюгу передання філософських вчень, - які сформулював Жан-Люк Марйон 1997-го року (Хома 2014).

Текстологічний аналіз я доповнюю принципом всеохопності, у певному сенсі, множинністю підходів відповідно до критики Дієго Мачуки [36] стосовно книги під редакцією Кат'ї Марії Фогт і Джастіна Власітса (Vogt & Vlasits 2020).

Критика Мачуки ґрунтується на тому, що у цьому томі занадто обмежена джерельна база: застосовано монографії лише двома мовами (англійською та німецькою) до того ж вони не надто нові. Це перешкоджає розмаїтості академії [36]. Отже, джерельна база має спиратися на різні мови та залучати найновіші доступні публікації за темою.

Текстологія не є текстом, тому текстологічна аналіза відрізняється від текстової фокусом своєї уваги: текстологічна аналіза слугує методом формування надійної джерельної бази, але не є методом для її інтерпретації, на відміну від аналізу тексту завданням якої є інтерпретація тексту, що є наслідком достовірної текстології.

Отже, я формую засади власної аналізи тексту. Вона поділяється на статистичну аналізу тексту з метою визначення понять, термінів тощо і з'ясування зв'язків між ними; та на логічну аналізу тексту, сенс якої полягає у виокремленні можливих способів членування тексту. У *статистичну аналізу* входить: повна індукція слів, яка має виокремити типи вживаних слів і полічити кількість їхнього вжитку для того, щоби виокремити терміни, їхню семантику, класифікувати слова (прикладом цього є зауваги де Бріту стосовно поширеності деяких слів у античності); *логічна аналіза тексту* має виокремити тези, аргументи, перевірити аргументи на правильність, лінії аргументації та висновки, перевірити тези на логічні зв'язки, тематизувати відтинки тексту та знайти їхнє місце у корпусі праць філософа. Так Плінію Жункейра Сміт на ґрунті змістовних аргументів ствердив некоректність поділу перших розділів «Нарисів пірронізму» (Smith 2022). Я з виправленням Сміта згоден, тому я спиратимуся на його текстологію як на основну.

Структура дипломної роботи: робота складається зі вступу, Розділу I та трьох підрозділів, Розділу II та двох підрозділів, висновків, переліку використаних джерел. Дослідження проводилось з оперттям на джерела мовою оригіналу.

РОЗДІЛ I. РЕТРОСПЕКТИВА ВИНИКНЕННЯ СКЕПТИЧНОГО ПІДХОДУ

Серед праць античних скептиків найповніше збереглися книги Секста Емпірика, а саме «Нариси пірронізму», «Проти вчених» і «Проти догматиків»¹. Це не всі збережені праці Секста, вони збереглися не повністю (ПВ має вказівку про те, що щойно було викладено сенс скептицизму, що можна сприйняти як вказівку на НП, але це не так, бо в НП уже було викладено логіку і фізику, про котрі лише йтиметься у ПВ, тобто це дві окремі праці і ПВ є не збереженою повністю) і їхня хронологія не є відомою (Яначек вважає, що ПВ раніші, ніж НП (Janáček 1948), а Бет — навпаки [24, р.35]).

Для того, щоби почати розгляд Секстового скептицизму мені слід знайти працю на котру я спиратимуся. У ПД виклад скептицизму відсутній, у ПВ він не зберігся, тому лишається лише НП: на початку «Нарисів пірронізму» Секст коротко викладає суть скептицизму, а НП I.1-30 є найважливішим відтинком тексту для розуміння Секстового скептицизму [43, р.103].

На початку НП (НП 1.1) Секст розмежовує філософів на тих, що знайшли істину, на тих, що ствердили її непізнаваність і на тих, що ще шукають, тобто догматиків, академіків і скептиків відповідно. Далі він перераховує імена скептичного підходу, а саме утримувальний, сповнений сумнівів і Пірронів (НП 1.7). Варто додати, що «скептичний підхід», якщо перекласти грецизм українською, стає «пошуковим підходом». Таким чином, є поділ філософів, і перерахунок імен скептичного підходу.

Поділ у НП 1.1 здається дивним з декількох причини.

По-перше, академіків радше слід було назвати негативними догматиками відповідно до критерію подовження пошуку. Тобто академіки мали би бути пірозділом догматиків, а догматики загалом мали би протиставлятися скептикам. Догматики є зібранням окремих постатей, що мають різні вчення, а академіки є групою людей, зібраних за критерієм приналежності до Академії.

---

¹ Я скорочую їх відповідно НП, ПВ і ПД.

Якщо їх протиставляють догматикам, то припускається їхня монолітність, яка полягає у тім, що академіки стверджували непізнаваність істини. Отже, йдеться про наявність академічного вчення, тобто академізму, до котрого були причетними члени Академії: приналежність до Академії, згідно зі Секстом, вибудовувалася на ґрунті доктринальної приналежності, а не про існування Академії було оголошено після того, як зібралася група мислителів. Тобто в Академії не могло би бути пірронізму. Отже, виникає питання про те, чи була Академія монолітною.

По-друге, зважаючи на імена скептичного підходу, виникає комплекс проблем стосовно самого скептицизму. Якщо Піррон дійсно висловив зміст скептицизму краще за інших, то виникає проблема альтернативних скептицизмів. Також, якщо скептицизм має чотири назви зі скептицизмом включно, то виникають гіпотези стосовно того, чи були це назви саме Пірронового підходу, чи деякі з них уже були до Піррона, а інші виникли стосовно Пірронового підходу. Якщо це були назви Пірронового підходу, то чи свідчать вони про наявність сект пірронізму? Отже, виникає питання про те, чи були альтернативні скептицизми та чи були секти пірронізму.

Наостанок, умовою того, що приналежність Пірроновому підходу може бути критерієм для поділу філософів є те, що Піррон сам не був догматиком і пірронізму не було в Академії. Істинність цих припущень матиме свої наслідки, а саме: Піррон повинен мати своїх послідовників аж до Секста, ніхто з послідовників Піррона не мав би бути серед академіків і навпаки, тобто пірроніки мали би бути монолітною групою, отже, Секстів скептицизм тотожний саме тому скептицизму, що розвивався у межах замкненої традиції починаючи з Піррона.

Такі міркування про Секстів поділ філософій вимагають істинності декількох тез, щоби Секстів поділ набув чинності. Тому для того, щоби перевірити Секстову точку зору слід перевірити на істинність відповідні гіпотези:

- 1) чи був Піррон догматиком;

2) чи мав пірронізм секти, адже різні імена скептицизму припускають можливість відповідних поділів;

3) чи були у Піррона послідовники у Академії;

4) чи є неперервна послідовність учнів від Піррона до Секста;

5) чи відрізняється академізм від скептицизму так, як це прагне показати Секст;

та, якщо Секст називає себе пірроніком, то

6) чи тотожний Секстів скептицизм Пірроновому.

Із гіпотез 2, 4 можна вивести гіпотезу, яка потребує перевірки, про те,

7) чи є неперервна послідовність від Піррона до Секста, що проходить повз Академію?

Окрім того, якщо Секст обмовився і написав, що «Піррон виразив скептичний підхід краще за інших» (НП I.7), то слід перевірити

8) чи не було альтернативних скептицизмів у античності?

І далі:

9) чи не є Академія однією з (гілок) альтернативних/(-ого) скептицизму/(-ів)?

Перевірка Секстового поділу має вагомні наслідки для історії філософії. Модерні філософи вважали, що було щонайменше два скептицизми, які були цілковито відмінними одне від одного [44, р.5-15; 33, pp.75-106). Сучасні історики філософії цілком серйозно ставляться до цього поділу, приміром Кат'я Марія Фогт стоїть на боці Секста: “Сама ідея того, що пірронізм є суголосним трендам ранньої грецької думки є значним відривом від того, що, засновуючись на Сектові, ми знаємо про скептицизм. Секст наголошує, що Пірронів скептицизм відрізняється від усіх інших шкіл думки..., – отже, – Хто робить ці порівняння [“скептики” як пірроніки чи скептики як “древньогрецькі філософи”]: самі скептики власноруч чи їхні критики?” [49, р.9]. Історичні факти Фогт не сильно вже й цікавлять. Сюди ж можна додати Родріго Пінту де Бріту: “можна побачити як, приміром, Піррон використовує і поширює деякі філософські тренди як-от думки Атомістів або як Тімон Флійський

використовує роботи Ксенофана або деякі риси кінчного підходи до етики... Ксенофана вважають скептиком оскільки він відкинув міфи та заперечив можливість знання, так само як і Геракліт і Емпедокл. Дзенон Елейський відомий як скептик оскільки він заперечив рух, Демокріт оскільки він заперечив, що речі є носіями властивостей... Але навіть якщо ці мислителі були висловилися так, що вони могли би (і були) поінтерпретовані певним чином як скептичні ... з іншого боку вони також висловилися так, що це є зразками негативного догматизму проти якого саме скептицизм і є проти” [27, р.9-10]. Отже, де Бріту виступає на боці Секстового поділу попри те, що є непоодинокі свідчення, які де Бріту наводить власноруч, того, що т.зв. пірронізм не може претендувати на ту винятковість, яку йому приписує Секст. Можна навести ще приклад небажання наділяти реальність власними правами: “є загальна і глибинна тенденція вважати, що апорійний філософ не може водночас бути ангажованим систематичними поглядами і спекулятивними теоріями: тому ми маємо обирати між поглядами на філософа, як-от Платон або Арістотель або Плотін, як на апоретичного і між мисленням про нього як про “догматичного” (наприклад ангажованого догмами, теоретичними віруваннями (beliefs)) [31, р.4]. Тобто Секстові “догматики” можуть бути насправді “скептиками”. Але вони далі пишуть, що “це припущення є відкритим” [31, р.4]! Можливо, що саме апоретичність і систематичність не є взаємосуперечливими, проте, як з’ясується далі, Платону і Арістотелю також був властивий скепсис, котрий можна вважати другим боком апоретичності.

Це різко контрастує з тим, що писав Алексей Федоровіч Лосєв: “Таким чином, скептична тенденція не так, ніби вирізнялася у досократичній натурфілософії донеде та ледь-ледь, але це – доволі сильний потік, що пронизує всю найбільш древню натурфілософію, попри всю її принциповий і для нас цілком безсумнівний об’єктивізм” [20, р.11].

Перевірка цих гіпотез є моїм завданням для того, щоби вивчаючи історію античного скептицизму, відмежувати його реальну історію від можливих генеалогічних фантазій.

Не всі з перелічених гіпотез є між собою сумісними. Тобто їх можна згрупувати за критерієм сумісності за істинністю, таким чином утворивши перелік альтернативних теорій, що пояснювали би історію античного скептицизму. Водночас несумісні за істинністю теорію спрощують мені роботу, бо підтвердження/спростування однієї автоматично спростовує/підтверджує іншу. Втім я описуватиму стан справ стосовно кожної з них задля не просто повноти перевірки Секстового погляду, але для повноти дослідження реальної історії скептицизму. Гіпотези я перегрупую в історичній послідовності їхніх предметів тобто я не перевірятиму гіпотези у порядку їхньої постановки.

Спершу я з'ясую чи могли бути в античності інші джерела скептицизму окрім пірронізму. Це важливо, адже Секст пише, що Піррон висловив сенс скептицизму краще за інших (НП I.7). Якщо були альтернативні скептицизми, то Секстові претензії на унікальність пірронізму є невиправданими.

Далі я зверну увагу на те, чи був Піррон скептиком, адже, якщо Піррон був догматиком, то Секст не міг би вести від нього свою генеалогію, тобто унікальне походження Секстового скептицизму могло би не підтвердитися. Генеалогічне визначення скептицизму є дуже претензійним, оскільки тоді кожен, хто не належить цій генеалогії, той не може претендувати на скептичне знання. Оскільки, як писав Секст, Піррон був не єдиний у скептичній течії (НП I.7), то ексклюзивний Секстів поділ знову може виявитися нечинним.

Далі я зверну увагу на імена скептичного підходу. Адже така велика кількість імен припускає, що хтось із послідовників Піррона міг би долучитися до догматиків або до Академії. Чи лишався би тоді Секстів поділ настільки різким? Адже, якщо у скептиків є п'ять імен зі скептиками включно і ці імена асоціюються з Пірроновим підходом, то це відомі нам імена тих, до дійшов до Секста у згоді з Пірровою гілкою скептицизму. Чи були альтернативні скептицизми?

Потім я зверну увагу на Академію. Це має виправдати себе для того, щоби перевірити чинність Секстового поділу: зважаючи на можливість альтернативних Пірроновому скептицизмів, а ще сект серед самого пірронізму,

було би важливо для того, щоби підтвердити чинність Секстового поділу знати чи монолітним увесь цей час був пірронізм. Потім я перевірю чи різняться академізм і пірронізм. Далі - я перевірю чи може Секст називатися пірроніком зважаючи на надзвичайно строкату історію скептицизму.

Зрештою я наводжу підстави для того, щоби вести генеалогію, пояснюю чому все-таки скептицизм Секста є відмінним від попередніх скептицизмів, проте, яка ціна цієї відмінності.

Таким чином я дійду висновку про різницю між тим, як Секст змальовує пірронізм і між реальною його історією.

Моє вивчення історії античного скептицизму має на меті його концептуалізацію. Попередній концепт скептицизму поставив переді мною питання відповівши на котрі я здобуду емпіричний матеріал, що має здобутися на концептуалізацію. Дослідження має показати чи концепт скептицизму має під собою реальні підстави чи це лише прагматика, тобто висловлювання без реального значення.

Після перевірки вказаних гіпотез у розд. I я підбиватиму підсумки у розд. II щодо можливості концептуалізації скептицизму на ґрунті здобутих результатів. Метою цієї перевірки є з'ясування того, чи є скептицизм завершеним проєктом тобто чи є міркування античних скептиків остаточними, монолітними і винятковими для того, щоби їх можна було концептуалізувати. Результатом моєї роботи буде спроба з'ясування того, чи можна працювати зі скептицизмом як із концептом, як-от це намагаються робити Кат'я Марія Фогт і Родріго Пінту де Бріту, або слід використовувати лише окремі аргументи представлені у корпусі праць Секста Емпірика, адже вони не поєднані жодною цілісністю, що стоїть за ними окрім, звісно, Секста котрий однак міг би і схибити у власних міркуваннях.

I.2. Перевірка гіпотез

Перевірка гіпотези №8: чи були альтернативні скептицизми за часів Піррона?

Античний скептицизм не є самобутнім: він переймає інтелектуальні надбання інших філософів, адже “можна побачити як, приміром, Піррон використовує і поширює деякі філософські тренди як-от думки Атомістів або як Тімон Флійський використовує роботи Ксенофана або деякі риси кінчного підходу до етики” [27, р.9]. Ба більше, скептицизм можна вважати таким, що є присутнім навіть у т.зв. догматичних поглядах: “Ксенофана вважають скептиком оскільки він відкинув міфи та заперечив можливість знання, так само як і Геракліт і Емпедокл. Дзенон Елейський відомий як скептик оскільки він заперечив рух, Демокріт оскільки він заперечив, що речі є носіями властивостей” [27, р.10]. Оскільки скептицизм не є самобутнім, то є не лише альтернативні скептицизми, але й альтернативи скептицизму.

Хоча де Бріту пише, що догматики не можуть називатися скептиками: “Але навіть якщо ці мислителі були висловилися так, що вони могли би (і були) поінтерпретовані певним чином як скептичні ... з іншого боку вони також висловилися так, що це є зразками негативного догматизму проти якого саме скептицизм і є проти” (там само). Але я з цим не згоден. Міркуючи скептично, слід утриматися від відповіді на питання «чи є догматики скептиками?» Адже, якщо одна і та ж людина робить і скептичні, і догматичні твердження, то вона сама створює різноголосицю стосовно самої себе, яка продукує утримання. Де Бріту не мав би розрізняти скептиків і догматиків, адже й Секст відповідно до людинолюбства (НП III.32) може висувати тези, які йому чужі, тобто він може висувати догматичні тези.

Ба більше, де Бріту сам пише, що скептики дещо перейняли у догматиків [27, р.10]. Що ж скептики могли перейняти у догматиків? Вони могли перейняти лише щось догматичне, інакше, якби «догматик» висловився недогматично, що уможливило би перейняття у нього чогось недогматичного, то скептик не мав би називати «догматика» «догматиком», оскільки скептик мав би утриматися через різноголосицю.

Таким чином, скептицизм тісно пов'язаний із грецькою традицією взагалі: “Тому скептицизм успадкував від літературної традиції представленої

Гомером, Архілохом і Евріпідом застереження про крихкість самого буття; від Ксенофана Колосонського критику міфів; від Дзенона Елейського апорії про повсякденні речі, як-от час и простір; від Горгія апорії про саме буття, проти елеатів; від Геракліта спостереження про подвійність сприйняття відповідно до обставин; від Емпедокла та кіренаїків сенсуалістський підхід до знання та екзистенції (відповідно до якого якого людина, далєбі, живе у під тиком емоцій і піддається їм підневільно); від атомізму Левкіппа і Демокріта тезу, що більшість людей гадають, діють довільно, без знання; від Сократа (sic! – *О.Л.*) філософування, що є пошуковим, екзистенційним і, що припускає апорії та незнання; і від Протагора сприйняття, що дехто може бути підметеним до стилької критеріїв, скільки є людей, кожен з яких є правильним для людей, які згодні з ними, але ні для кого іншого; з іншого боку, від тих, хто нападв на скептицизм, він успадкував звинувачення а нежиттєздатности (*araxia*) (або безсильности (*adynamia*)) від Арістотеля” [27, р.14].

Тобто альтернативні скептицизми були: в античності є “тривала апоретична традиція тяглістю протягом тисячі років античної філософії, від Геракліта та Дзенона, через Платона і Арістотеля, до Плотіна і Дамаскія” [31, р.3], тобто, яка починається раніше за Піррона, а закінчується пізніше за Секста, що вказує на те, що одне з імен скептичного підходу, а саме «ἀπορητική» є іменем скептицизму ширшого, ніж Пірронів. Тобто «скептичні» в сенсі «пірронові» складники могли бути не просто в “історії античних скептицизмів від ранніх протоскептиків до Секста Емпірика” [27, р.9-10], але в інших філософів, що могли не відчувати залученості до генеалогічного (офіційно затвердженого за античними мірками) скептицизму: свідчення на користь «апорійності» філософа сприймається серед сучасних дослідників як таке, що свідчить водночас проти його догматичності: “є загальна і глибинна тенденція вважати, що апорійний філософ не може водночас бути ангажованим систематичними поглядами і спекулятивними теоріями: тому ми маємо обирати між поглядами на філософа, як-от Платон або Арістотель або Плотін, як на апоретичного і між мисленням про нього як про “догматичного”

(наприклад ангажованого догмами, теоретичними віруваннями (beliefs)) [31, р.4]. Тобто Секстові “догматики” можуть бути насправді “скептиками”. Але вони далі пишуть, що “це припущення є відкритим” [31, р.4]. Що є ще більш цікавим, адже тоді виходить, що відмежовувати скептика від догматика на ґрунті слововжитку чи здатностей (виставляти рівносильні протиставлення або мислити починаючи з догм) неможливо. При цьому “бракне досліджень про роль апорії у філософії «Пірронового або, поготів Академічного скептицизму» (там само). Хоча мене цікавить де саме редактори і автори збірника провели би межу між Академічним і Пірроновим скептицизмами...

Втім, не лише тут розрізнення між «скептиками» і «догматиками» є неясним: я доводжу, що є більше, ніж одна генеалогія скептицизму і є більше, ніж декілька генеалогічних скептицизмів. Наголос на генеалогічному скептицизмі є важливим: Секст багато обговорює унікальність власного скептицизму попри те, що поділ є вигаданим, адже багато «догматиків» кажуть те саме, що й «скептики», то “хто робить порівняння між догматиками і скептиками: скептики власноруч чи їхні критики” [49, р.10]? Відповідь можна було би вгледіти в риториці Фогт: на її погляд скептицизм є винятковим: “Якщо ранні скептики міркували у такому напрямі, то тягар доказу у деяких із найбільш відомих розмінах (exchanges) між скептиками і догматиками зміщено в бік від скептика”, – отже, саме догматики мають довести, що скептики є винятковими [49, р.13]. Хоча Фогт розмиває аргументацію, адже відповідно до її вжитку “скептика” не до кінця зрозуміло чи були для неї Демокріт і Геракліт скептиками так само як і Секст? Кого тоді вона запише до числа “догматиків”? Я відповідаю ствердно стосовно того, чи були Демокріт і Геракліт скептиками так само як і Секст, проте не у ексклюзивному Секстовому значенні, мовляв є різка відмінність між догматиками і скептиками, у сенсі пірроніками: її нема, т.зв. “догматики” – це і були скептики.

Читаючи Лосева, а його стаття була єдиним дослідження античного скептицизму на східно-європейських теренах до 2007-го року (Панич 2007), складається висновок про те, що Піррона мав своє чітко артикульоване вчення

і навіть власну термінологію: “Тут важливий цілий ряд термінів, які з легкої руки Піррона отримали величезне розповсюдження в усій наступній античній філософії. Таким є термін ἐποχή... ἀδιάφορον - інший популярний термін, і не лише в одних скептиків...Піррон вживав тут ще два терміни, які здатні тільки вразити кожного, хто вперше займається античною філософією та бажає проникнути в суть античного скептицизму, це терміни ἀταραξία – “незбуреність” і ἀπάθεια – “непідвпливність””, а ще εὐδαιμονία [20, р.25]. Однак, як пише сам Лосєв, ἀδιάφορον “інший популярний термін, і не лише в одних скептиків”, отже, ἐποχή - перший “популярний термін”. Тобто згідно Лосєва приписувати ці два слова винятково Пірроновому походженню не слід. Стосовно ἀταραξία, ἀπάθεια та εὐδαιμονία, то їхня поширеність є загальновідомою, ці слова за допомогою префіксації утворилися від: ταραχή, παθή та δαίμων, а це слова лише трохи загальнішого вжитку, ніж попередні.

Секстова іменування скептиків «ζητητική» викликає підозру, що це фантазія Секста або когось із Секстового середовища, хто хотів вести генеалогію від Піррона, адже вже Тімон (учень Піррона) заміняє ζητησις скепсісом, а ζητησις з’являється у кого завгодно (особливо у Платона, що може свідчити про поширеність цього слова за життя Платона взагалі), але не у декларованих скептиків: “слово *zetesis*, ідеально підходить, пам’ятаючи, що воно вже використовувалося у тому самому сенсі, в якому воно тут з’являється [DL IX.64 – О.Л.], як розшук, в історії (див.: Hdt. 2.44, 6.118; Thuc. 1.20, 8.66), трагедії (see: Soph. Trach. 55), юриспруденції (see: Lys. 12.30, Aeschin. 1.43), і, нарешті, філософії (Plat. Theaet. 196d; Plat. Crat. 406a; Plat. Apol. 29c; Plat. Tim. 47a; Plat. Phaedr. 244c; Plat. Phaedo 66d)”; “ми відкинули приписування *akatalepsia* і *epoche* словникові Піррона, так само як і *ataraxia*”; “Тімон вводить співвідносники слова “*skepsis*” (прим. “*diaskepsasthai*”) для позначення пошукової діяльності, замість Пірронового *zetesis*.” [27, р.21, 25, 32].

Отже, скептична філософія є “продуктом елліністичної доби” [38, р.13].

До того ж, оскільки Секст називає свій скептицизм пірронізмом, але сам рідко називає себе пірроніком, натомість надаючи перевагу скептику, то

визнання за Пірроном «найліпшого вираження скептицизму» може бути визнано контингентним. Я вважаю, що таке ствердження про Піррона мало мати політичний (=соціальний) характер. Піррона можна відмежувати від інших філософів не термінологічно, а саме за тонкими аспектами його вчення: навіть такі терміни як *ελοχη* і *καταληπτο* є приписуваними винятково Піррону, є приписуваними помилково, адже вони не просто не передують стоїчному вжитку (що, втім, дало би підстави стверджувати за стоїками статус альтернативної гілки пірронізму, але генеалогічно не задекларованої), але є поширеними навіть у позафілософському контексті і передують як Піррону так і Дзенону (“*katalepsis*, є словом загального вжитку, і не виключаючи філософський жаргон. Тому, відповідно до Diogenes database [2], починаючи звикористання у військового *métier* [справи, професії - О.Л.], деякі з появ є: одна у Thuc. 3.33, означаючи “захоплювати внаслідок нападу”; одна у Aristoph. Cl. 318 із таким самим значенням; одна у Isoc. 9.69, позначаючи право короля “взяти владу над” чимось; у Plat. Gorg. 455c, і Plat. Rep. 526d, в обох з яких ідеться про одне і те ж завдання воїнів розбивати табір і “захоплювати” місця; самий військовий вжиток з’являється в Dem. 19.21 та в App. BC 4.14. А тепер, вжиток у медичні *métier*: у Hp. Off. 9 і 11, це означає “утримувати” тканину для накладання пов’язок, а також “тримати” медичинські засоби; у Gal. Nat. Fac. 6. 152; 17. 423, воно відноситься до “утримання” дихання та сперми, відповідно. Також наявний музичний ужиток у якому він відноситься до паузи, яка відбувається тоді, коли хтось “утримує” струни ліри, у Aristoph. Cl. 317.”; “*epoche*, також присутнє у повсякденному мовленні, але набагато ширшого вжитку, аніж *katalepsis*, появи знайдені у Diogenes database починаються від “затримування” сперми у медичному вжитку (Gal. Nat. Fac. 8. 420), аж до “затримки” оплати у фінансовому вжитку (PRyl. 214. 34), і через “затримку” угод з погляду дипломатії та військових стратегій (Plb. 10.23.4, і 38.11.2), до філософського вжитку, що саме й цікавить нас тут і єдиний, про який я маю

---

² <https://d.iogen.es/web/?ver=1.011&user=stud>

намір розмовляти, найбільш значущою появою котрого, окрім Секста Емпірика та Діогена Лаертського, є: *Metrod.Herc.* 831.6, *SVF* II. i. 2. 71–81, *Cic. Ac. Pr.* 2.18.59.”) [27, pp.17-18]. Втім, вжиток обох слів має одну точку перетину, що споріднює стоїцизм, який є однією з т.зв. сократичних шкіл, Академізм і пірронізм, а саме Платона (див. нижче).

Слово “σκεπτικός” не мало виняткового звучання навіть у I ст. після Р.Х. (46, p.34, n.1; 41, p.20)!

Перевірка гіпотези №1: чи був Піррон догматиком?

Позиція Піррона добре висвітлена в літературі і жодної суперечливості в літературі я не знайшов. Піррон був атомістом [22, p.25; 27, pp.16, 18, 19], тобто догматиком [50, p.98; 26, p.38]. Секст сам пише, що атомізм Демокріта скептицизмом не є (НП I.30), а Піррон спілкувався з атомістами та був учнем Анаксарха.

Перевірка гіпотези №2: чи були пірронічні секти?

Секст перераховує імена пошукового підходу в НП 1.7. Це опосередковано свідчить про можливість поділів серед ранніх скептиків або про можливість синонімічного іменування пошукового підходу.

Але це не синоніми, бо значення кожного з них різне: «Πυρρώνειος» - означає послідовник Піррона, а σκεπτικῆς, ζητητική і ἀλορητική — це все слова, що не можуть виражати пірронізм, бо вони виражають пірронізм і не тільки його (див. вище), тобто вони мають нікчемний стосунок до концептуалізації пірронізму і не можуть вважатися свідченнями поділу серед пірроніків. Навіть якби секти пірроніків називалися «ἀλορητική», «ζητητική» і «σκεπτικῆς», то з таким самим успіхом їх же можна було би називати догматиками, адже це слова загального вжитку. Отже, навіть якби серед ранніх пірроніків були секти поіменовані таким чином, то про це ніяк не можна було би дізнатися із самих цих імен через їхню поширеність.

Серед перших пірроніків дійсно були поділи згідно Діогена, адже інакше не було би підстав відділити Теодосія від скептиків (DL IX.70).

Де Бріту вважає, що у скептиків не могло бути сект, оскільки це свідчило би про формування скептичного підходу до Енесідема (“Теза про поділи серед Пірронових послідовників не є цілковито прийнятним, оскільки після цього необхідно буде ствердити утворення *skeptike agoge* як такого, що передувало Енеаїдему, коли є ймовірнішим, що була незгода (*dissent*) серед Пірронових послідовників”) [27, р.25]. Натомість, на його думку, серед послідовників Піррона могли бути поділи (*dissent*) (там само).

Де Бріту чомусь вважає, що поділ не є рівноцінним секті, хоча і поділ і секта повинні мати підстави для свого поділу, інакше поділ не буде чинним. До того ж, скептичний підхід дійсно міг бути після життя Піррона розвинутий його учнями, а потім Енесідем міг накинути Піррону іншу концепцію пошукового підходу. Власне, оскільки Піррон був догматиком, то йому, скоріш за все, приписують невласиві йому висловлювання. Отже, скептичний підхід міг бути сформованим після життя Піррона і забутим разом із його учнями без жодної несумісності із тим, що Енесідем сам розвинув власний скептичний підхід, який накинув Піррону. Однак, якщо Енесідем переформатував історію скептицизму саме з витоком від Піррона, то для цього мали би бути певні підстави.

Зважаючи на те, що: апоретиками були не лише пірроніки, скептичні висловлювання були не лише у пірроніків (див. вище), а *ζητητική* вживає лише Піррон серед пірроніків, бо вже Тімон вживає «*σκελισς*», натомість «*ζητητική*» є поширеним і особливо часто зустрічається у Платона (див. нижче), а запитання про те, чому саме про Піррона можна сказати, що він «краще за інших висловив сенс скептичного підходу» (НП I.7), то лишається зробити висновок, що навіть якби ці імена «скептичного підходу» були би приписаними послідовникам Піррона самим собі або ретроспективно накинутими, то виникло би питання, яке я вже підійняв вище, а саме: на якому ґрунті Секст *ретроспективно* відмежовує скептиків від догматиків, при цьому вириваючи з історії скептицизму Академічний етап? Адже, якщо серед пірроніків лише

Піррон вживав «ζητητική», то «Πυρρώνειος» і «ζητητική» - це синоніми. Але «ζητητική» більш часто зустрічається у Платона, апорійність є загальногрецьким надбанням, в тому числі і Платона з Академією, як і «σκελσις», тому «імена скептичного підходу», «який краще за інших виразив Піррон» мають дуже мало чого унікально спільного з пірронізмом. Тому Секстів поділ філософій видається ще більш дивним, а для того, щоби встановити чи дійсно Піррон виразив сенс скептичного підходу краще за інших, треба не тільки дослідити історію грецької філософії, але і перевірити лінії її аргументації на слушність, щоби з'ясувати причини такої радикалізації поглядів, які приписують Піррону.

Таким чином відповідь на запитання про те, чи мав пірронізм секти не обіцяє надання нової інформації про скептицизм і його концептуалізацію Секстом, адже для того, щоби поділ Секста на скептиків і догматиків був чинним деякі з моїх гіпотез мали би бути істинними, а саме: 8) в античності не було альтернативних скептицизмів (пірронізм є гомогенним); 1) Піррон не був догматиком (Піррон був пірроніком); 2) пірронізм не мав сект (пірронізм є монолітним). Навіть, якщо гіпотеза №9 виявиться хибною в одному з формулювань (Академія є гілкою пірронізму), то вона байдуже може претендувати на те, що гіпотеза №9 в іншому формулюванні (Академія є альтернативним скептицизмом), а зважаючи на міркування присячені перевірці цієї гіпотези, можна зробити висновок: Академія є альтернативним скептицизмом, гіпотеза №9 у другому формулюванні істинна.

Лишається перевірити стосунок Академії зі скептицизмом Піррона, щоби знати чи слід відмежовувати Академію і Пірронізм, і чи є Секст генеалогічним пірроніком, тобто, що є послідовність учнів від Піррона до Секста і ця генеалогія не є фантазією або концептом вигідним для філософії Секста. Стосовно запитання про те, чи є Секст генеалогічним пірроніком, я міг би сказати не забігаючи наперед, що Секстові претензії на генеалогію від Піррона є невиправданими.

Одним з учнів Піррона був Навсіфан, а учнем Навсіфана був Епікур. Тобто формула Епікура, що виражає відсутність страждань, а саме ні багато задоволень, ні багато насолод, є скептичною водночас атомістською.

Перевірка гіпотез № 3, 4 та 7 : 3) чи були у Піррона послідовники у Академії; 4) чи є неперервна послідовність учнів від Піррона до Секста; 7) чи є неперервна послідовність від Піррона до Секста, що проходить повз Академію?

Пірронізм переривався [22, р.31], а за накидання на Піррона відповідальності за витoki скептицизму і приписування йому не догматизму, а саме скептичного ставлення відповідальний Енесідем [22, р.30]. Учні Піррона в Академії не було. Енесідем, вочевидь, мав свідомий намір обрати за засновника підходу Піррона, а не Сократа [27, р.15]. Перехід від Тімона до Аркесілая є ретроспективним [27, р.34]. Арістокл взагалі пише, що Піррон і його безпосередні послідовники не зчинили жодного впливу на сучасників, «пірронізм» згас щонайменше на 100 років, аж доки «якийсь Енесідем в Александрії знову не почав ворошити цю маячню» (Eusebius, Praeparatio Evangelica 763d, ii, 313).

За реальну генеалогічну цілісність доводиться платити ймовірною концептуальною розрізненістю носіїв, за концептуальну — накиданням одним реальним носіям пізніших фантазій, та відкиданням інших реальних носіїв за те, що вони не вписуються в концепт.

Так Секст вичищає реальну генеалогію пірронізму лишаючи лише її концептуальний бік (тобто я відмежовую реальну генеалогію і концептуальну): тобто Секст позбувається «хвостів», історії реальних людей, що були носіями пірронізму. Відмежування Академії можна зрозуміти на ґрунті інакшості її скептицизму, втім Секст її викидає з історію скептицизму. Тобто для Секста пірронізм є не просто одним зі скептицизмів, що утворилися у тісній грецькій філософській традиції, що переплітала повсякдення і філософію (складно відмежувати філософію від повсякдення за однакових реєстрів слів, тим більше

зрозуміло Секстове обурення «догматиками», що згідно з ним, думають, що відрізняються чимось від повсякденних людей, чим? - іншими значеннями слів), але єдиним (!) скептицизмом. Так само Секст відсікає і Енесідема від скептицизму (НП I.29), хоча кількість запозичень і в інших шкіл і філософів, і у Академіків є великою. Відсікши Академію та постатей, що доклалися до пірронізму більше, ніж сучасники Сократа (приміром, Протагора (НП I.31)), Секст створив генеалогічну концепцію пірронізму, що разом з його доповненнями складає неопірронізм. Я називаю неопірронізмом концепцію Секста з його ж доповненнями, що різниться від реальної історії пірронізму.

Перевірка гіпотез №5 і 9 відповідно: чи академізм різниться від пірронізму?; чи є Академія однією з альтернативних скептицизмів?

Почну з відповіді на другу гіпотезу адже вона вже є очевидною: Академія є одним з альтернативних скептицизмів. «Скептичний» словник тісно використовували не лише філософи, але й повсякденні люди, бо скептичного словника не було.

Перейду до першої гіпотези. Пірронізм як реальна генеалогія має три стадії: 1) Піррон і його учні; 2) Енесідем і його коло; 3) Секст і його коло. Ці стадії я називатиму первинним пірронізмом, Енесідемовим пірронізмом і неопірронізмом. Я співвіднесу академізм із кожною зі стадій «пірронізму».

Академізм існував незалежно від реальної генеалогії від Піррона до того, як Енесідем оновив пірронізм. Зважаючи на перетини термінів серед грецьких філософів зрозуміло, що термінологічна різниця між пірронізмом і академізмом стирається. Втім, на відміну від пірронізму, Академія мала свою тяглість власних членів, тому там розвивалася власна традиція скептицизму, що починалася з поглядів Сократа Платонових діалогів. Тобто Академія відрізняється від раннього пірронізму.

Далі Енесідем покинув Академію і переформатував історію скептицизму так, щоби залучати не лише погляди на Сократа, але й «пресократичні», я би сказав, не-лише-сократичні джерела “інша гілка веде до того різновиду

скептицизму, про який ітиметься у більшій частині цієї книги, про Пірронів скептицизм. Енесідем покинув Академію, маючи на меті сформулювати версію скептицизму, що спирається не лише на Сократову залученість до пошуку, але й на досократичні дискусії та уявлення” [50, р.9]. Платон не писав діалоги із повністю вигаданими постатями, але з такими, що були історично реальними і їх було у його діалогах більше, ніж два, що сучасному читачеві могли би передати слово «діа-лог»: насправді йшлося про мислення (без прив’язки до одного з багатьох грецьких слів, яке могло би передати українське «мислити»), яке відбувалося у певний спосіб: *διαλογος*. Це слово має таку саму форму, як і *διανοια*. Тобто мислення (*λογος*) через, шляхом (*δια*) мовлення (*λογος*); через, шляхом (*δια*) мислення (*νοεσις*). Я міг би сказати, що Платон закріплював знання за конкретними постатями: погляди не могли витати в повітрі. Отже, Енесідемове переформатування генеалогії скептицизму було визнанням наявності ширших джерел, окрім творів Платона. Власне, вважати, що твори Платона є самостійним джерелом, де не пригадано ні Протагора, ані будь-кого іншого є суперечністю, тобто Енесідем міг бути проти концептуалізації платонізму, як вираження поглядів сторонніх філософів. Пізніше Секст намагтиметься концептуалізувати пірронізм як дещо унікальне, що не потребує ширших джерел.

Разом з оновленням пірронізму Енесідем міг перенести концептуальний багаж успадкований від академіків до свого пірронізму. Зважаючи на те, що Секст не настільки відрізняється від академіків, як він це прагне показати [18, р.86], то поновлений пірронізм Енесідема дійсно успадкував теми Академії поготів Секст. Оскільки і Академіки, і стоїки реагували на Сократа, то обидві школи засвоїли цей скептичний багаж: “Хоча вчені протягом тривалого часу вважали, що стоїки і скептики читали “Теетет” дуже пильно, але є надзвичайно мало літератури про подробиці того, як ми можемо уявити цю залученість” [50, р.98], відповідно Енесідем міг перенести до пірронізму дуже зрілі інтерпретації «діалогів». Власне те, що Платон обговорює т.зв. «релятивізм» у «Теететі», а Секст відхрещується від міркувань Протагора (НП I.32) свідчить саме про це

[21, p.13]. Отже, академізм і пірронізм Енесідема є доволі схожими між собою: Секстові цю схожість доведеться дуже ретельно виводити.

Ба більше, інакше і бути не могло, адже Пірронів “скептицизм” вихолощений від скептицизму аж до атомістського кістяка: навіть “ελοχη” йому не можна приписати: “Якщо я відкидаю Енесідема як занадто віддаленого і незалученого, то я також маю відмовити його приписуванню *epoches logon* Піррону” [27, p.20].

Про глибоке засвоєння Платона Секстом і, отже, Енесідемом свідчить те, що Секст використовує мову для «висловлювань без стверджень», як він пише у розділі про скептичні вислови у «Нарисах». Цей діалектичний вжиток висловлювань дозволяє, приміром, ставати на точку зору опонентів (ПВ I.314). Це засвоєння є безперечним, адже, якщо засвоєння чужої точки зору неможливе як висловлювання, але можливе лише як ствердження, то неможливий розгляд точок зору у принципі (НП II.1-11). На мій погляд, це дуже сильно споріднює Секста з Платоном, чії діалоги саме й є «висловлюваннями без стверджень»: адже не приписував би собі Платон кожену репліку зі своїх творів, бо деякі з них мають діалектичну, тобто гіпотетичний вжиток: вони висловлюються, але не стверджуються для того, щоби міркування могло прийти до того, що можна ствердити. Не дарма ж Секст пише (втім стверджує чи просто висловлює? Мабуть, вирвалося), що нема нікого рівня Платону (ПД V.89). Власне, ця діалектика у Платона показує, що не просто інтерпретації Платона в Академії пішли у скептичному руслі, або, що Сократ висловлюється скептично і у Платона навіть є частина апоретичних діалогів, але сама діалогічність є скептичним мотивом.

Проте академізм не є пірронізмом адже альтернатива Пірроновому скептицизму була: є скептицизм, що починається з Платонового Сократа [50, p.3]. Очільники Академії, що читали Платона, як і стоїки, однаково мають скептичний нахил “Схоже, що ті провідні постаті в Академії, хто стали першими скептиками і ті, хто сформулював стоїчну філософію читали Платона зосередившись на цих ідеях” [50, pp.7-8], втім зв’язки стоїків, скептиків із

Платоновим «Теететом» є малодослідженим [50, р.98]. Водночас є позаплатонічні джерела скептицизму, адже т.зв. імена скептичного підходу – слова загального вжитку, і не лише Пірронові погляди не вирости на рівному місці, але й Платонові [21, р.13].

Перевірка гіпотези № 6: чи є Секстів скептицизм пірронізмом?

Зважаючи на строкату історію пірронізму Секст пірроніком не є. Бейлі писав, що Секст частіше називає себе скептиком аніж пірроніком [22, р.xi], водночас Секст уникає називати Піррона “скептиком”, але не утримується від того, аби назвати Енесідема “старим скептиком” (він же 57). Зважаючи на догматизм Піррона Секст не може бути власне пірроніком: доктрина Піррона є вигадкою. Переривання пірронічної традиції, ретроспективне її поновлення в Академії, Секстове успадкування академічних тем унеможлиблює Секстове концептуальне успадкування Пірронового підходу саме від Піррона: Секст є неопірроніком [43, р.259]. Так само Секст не вживає Пірронового «ζητητική», але вживає слово «σκεπτικός» Тімона [27, р.32].

I.2. Причини вести генеалогію (пірронізму)

У Секста, як і у Енесідема, могла виникнути потреба вести генеалогію пірронізму від якоїсь постаті відповідно до тогочасних грецьких фантазій про таку потребу. Така потреба могла бути політичною, тобто соціальною. Велика кількість слів, що мали би вживатися як сталі марки певної філософії мали повсякденне походження, тому могли зустрічатися у різних філософів. Відповідно, це розмовало межі між філософіями на термінологічному ґрунті. Зрештою за спільного вжитку слів, на мій погляд, те, що лишалося древньогрецьким філософам — це приписувати значення слів постатям, а не термінам: «я сказав», «він сказав», — зрештою, Платонові «діалоги» будуються на розгляді поглядів конкретних людей, а не на «дискурсивному», тобто термінологічному, мисленні. Можливо, що ця ж сама строкатість значень і навіть розмаїття поглядів окремих постатей зробила діалоговість занадто

насиченою, що стало зрештою однією зі спонук до розвитку Енесідемового скептицизму, чії тропи є змістовними, тобто на ґрунті протиставлення точок зору вони *вже* пропонують утримання, а не діалог. Секст прямо пише у НП I.12, що спроба розсудити невідповідність в речах (вести діалог) призводить до збурення.

Після Діогена Сінопського виникає мода на максими: філософа вважають такою людиною, що мала би виражати свої погляди у коротких максимах, що водночас є інструкціями до дії [34, р.31]. Ці максими є не лише виразниками поглядів самого філософа, але й запозичуючись іншими людьми, потребують генеалогії, тобто приписування комусь максим є також і форматуванням його поглядів. Відповідно у греків була потреба пильнувати за минулим власної філософії: “Факт, поєднаний із загальною грецькою тенденцією виведення (tracing) власного інтелектуального походження (pedigree) до великих людей минулого, робить не дивовижним, що Секст, поміж інших, звертається до досократиків, щоби знайти витoki скептичного шляху” [30, р.28]. Ці максими є сирим матеріалом для Діогена Лаерція, а для Секста і Енесідема вони могли бути загрозами їхнім власним філософіям або ж гарантіями їхнього інтелектуального статусу. Так хоча “Секст готовий змальовувати себе як пірроніка”, але “виглядає очевидним, що він надає перевагу іменуванню “σκεπτικὸς”, (скептик)” [22, р.xi], проте це гарантує йому тяглість його поглядів. Так само Секст не вживає Пірронового “ζητητική”, але вживає слово “σκεπσις” [27, pp.21, 25, 32].

Зважаючи на те, що наприкінці першої книги «Нарисів пірронізму» Секст відмежовує шість філософських поглядів саме від скептицизму, а не від пірронізму (НП I.29-34), то його метою було не просто зсередини відмежувати пірронізм його від його ж походження «догматичних» філософій і елімініувати Академію в його генеалогії, але й концептуалізувати *саме такий* скептицизм, як виклав саме Секст. На мій погляд, «Нариси пірронізму» є у певному сенсі доктринальним твором: його метою є закріплення скептицизму ні за ким іншим, окрім як *саме за цією групою* скептиків. Ця група скептиків, що притримується

неопірронізму, була надзвичайно ексклюзивною: вона вибудовувала власну генеалогію очищаючи її від, далекі, з історичного погляду необхідних постатей. Вибудовування неможливої з історичного погляду генеалогії, неможливої з концептуального погляду генеалогії, адже Секст фактично використовує надбання тих філософів, яких відмежовує від *скептицизму*, а навіть не від пірронізму, робить неопірронізм здебільшого політичним проєктом для емансипації. Власне все, що могло би піти від Піррона по-вертикалі, водночас було поширеним по-горизонталі, тобто могло мати безліч альтернативних шляхів поширення. Зважаючи на роль Академії, Секст хотів відмежуватися саме від академіків.

I.3. Неопірронізм Секста

На мій погляд, розмежування філософій велося саме неопірроніками. Догматики були виключеними як такі, що безпосередньо протистоять неопірронікам, академіки — як одна з минулих гілок скептицизму, що найбільше розвинулася у цьому напрямку. Через скептичну ангажованість Академії неопірроніки мали виключити її з множини скептиків якимось особливим засобом, адже академіки вже не могли називатися догматиками. Неопірроніки знайшли цей засіб: вони звинуватили академіків у відмові від пошуку істини, тобто у ствердженні її непізнаваності (НП I.1). Отже, закіплений за неопірроніками закид про відмову від пошуку істини, адже неопірроніки прагнуть незбуреності (“складно зробити узгодженими дві мети, незбуреність та пошук істини. Тому, я більш схильна вважати, що відкидання догматизму є єдиним епістемічним досягненням пірронізму” [40, р.41]), є не настільки сучасним, як здається: “Пірронікам тільки ледачий не закидав, що вони «шукають те, що, за власним зізнанням, не можуть знайти»” [18, р.93]. Не те, що з Августина (“Августин саме на цій підставі [на підставі відмови від пошуку істини - *О.Л.*] відмовляв «академікам» в мудрості” (там само)), але ще з самих неопірроніків починаються закиди *опонентам* про відмову від пізнання істини. Отже, знову, це був радше політичний крок, а не доктринальний: неопірроніки

хотіли виокремити себе як спільноту, але для цього не було фактичних відмінностей у доктринах. До того ж неопірроніки хотіли виокремити себе саме як спільноту скептиків, адже через такі імена як-от ζητητική, ἐφλεκτική і ἀλογητική Секст не розпочинав захисту від зазіхань на них. Я думаю, що з огляду на те, що було написано вище, ототожнення пірроніків із ζητητική, ἀλογητική або ἐφλεκτική було неможливим через те, що ζητητική розвивався в Академії сильніше, ніж у Піррона, чийі учні вже цей термін не використовували, ἀλογητική, бо ἀλογητική були заледве чи не всі греки, а ἐφλεκτική, бо концептуальне навантаження було слабшим, ніж у «скепсису», хоча за нього варто було боротися не менш сильно, при чому навіть зі стоїками.

Саме нові скептики були відповідальними за остаточний варіант почвірного кореню дії: “ми незабаром побачимо, що Секст має відмінне поняття явленого (what appears) від Енесідемового. Тому, я вважаю, нові скептики були відповідальними за остаточну версію почвірного кореню дії” [43, р.259]. Точка зору Сміта має підстави, адже, авжеж, почвірний корінь дії сам по собі не міг змінитися, тобто його мав хтось змінити під тиском певних поглядів.

За зсув від протиставлення явленого (φαινόμενων) мислимому (νοούμενων) до протиставлення речей (πράγματα) міркуванням (λόγοι) (НП I.8) відповідальний Секст адже старіші скептики зупинявся на протиставленні явленого мислимому: “*phainomena* і *nooumena* мають входити до складу *pragmata*, і можливо дехто міг би побачити, що Секст тут поєднує те, як старіші скептики були призвичаєними до висування речей (to put matters) (протиставляти *phainomena* і *nooumena*) і як новіші скептики поставили їх: протиставлення *pragmata* – приміром, *phainomena* у широкому сенсі – і *logoi*.” [43, р.163]. Тут чітко видно Секстове запозичення в Енесідема: “Секст... коментує першу пару (*phainomena* і *nooumena*) у НП 1.9, кажучи, що він обмежує (на “поки що”) сенс *phainomena* до чуттєвих речей. Цей вжиток виглядає Енесідемовим (ПВ 8.216).” (там само).

Але цікавим тут є інше: протиставлення *λογος* у речам прямо йде в річищі подальшої інтерпретації Сміта, хоча він про тут не пише, але в іншому місці: “Є

скептичний *logos*, понад і зверху над обома наборами догматичних аргументів, що спрямовує ці два набори до взаємного знищення одне одного” [43, р.228]. Тобто Секст *прямо* писав у НП про наявність скептичного *λογος*’у.

До того ж Смітів висновок про те, що скептик може мати вірування (*πιστις*) йде рука в руку з Секстовими запозиченнями в академіків, а саме запозичення Анесідемового вірогіднішого (*πιστοτερον*) як критерію дії. Отже, Секст має власний *λογος*, що скеровує іншими міркуваннями (Smith 2022), адже людина, яка не мала наміру утриматися, не вважала би міркування рівносильними [25, р.231].

Секст визначає скептичну здатність як здатність виставляти рівносильні протиставлення (НП I.8). Прикладом такої здатності є тропи Енесідема. Хоча як пише Бет, Секст їх майже ніколи не використовує [Bett]. Тобто фактично Секст майже завжди використовує тропи Агріппи, що говорить про те, що Секст дотримувався найновіший рухів скептицизму.

Наприкінці «Нарисів пірронізму» Секст попри історичні надбання відмежовує пірронізм від інших скептицизмів (НП I.29-34). Цензурування кожної з цих філософій я маю намір розглянути для того, щоби показати, що Секст насправді мав запозичення від кожної з них, тобто історичну підставу для порівняння скептицизму і пірронізму Секст хотів подолати осучасненням концептуального розриву між цими філософіями. Натомість фідмова від офіційної генеалогії пірронізму розчинила би його серед всіх філософій, від яких він хоча би щось запозичив.

1. Енесідем (НП I.29.210-212).

Секстове засвоєння Енесідемових поглядів є безперечним [28, pp. 32–35; 29, pp.146–147; 47, р.10; 45, р.144]. Енесідему належать 10 тропів, «аномалія» скоріш за все є Енесідемовим терміном [43, р.30, п.2]. Енесідем вживав «явлене» як те, що являється всім.

2. Атомізм (НП I.30.213-214).

Його він захотів відмежувати, бо він був пов’язаний з Пірроном при чому таким чином, що дискредитував скептичну репутацію Піррона, яка потрібна

Сексту для того, щоби вести генеалогію унікальної скептичної школи (див. вище).

3. Кіренаїки (НП I.31.215).

Кіренаїкам належить визначення догми, яке запозичив Секст [43, р.293]. Це визначення лежить чи не в самому серці неопірронізму (НП I.7.16). До того ж Секст запозичив деяку кіренаїчну термінологію «thermainesthai» і «psukhestai» [43, р.293].

4. Протагор (НП I.32.216-219).

Його вплив на Академічний скептицизм, схоже, величезний (див. вище). Неможливість навчання гарному життю походить прямо від Протагора, а саме скептицизм стосовно того, чи можливий стоїчний мудрець, зустрічається у кожному вцілілому Секстовому творі (НП III, ПВ V, ПД I)! Водночас Секстові претензії на унікальність виглядають точно не унікальними, адже стоїки також були сократичної школою і вони також читали «Теетет» [50, pp.7-8].

5. Академічна філософія (НП I.33.220-235).

Багато з її тем, її словник (див. вище про ζητητική тощо) запозичив неопірронізм у чому не доводиться сумніватися.

6. Медичну емпірію, бо вона нормує поняття реальності (НП I.34.236-241). Це єдине місце, де я не можу вказати спираючись на джерельну базу чи запозичив Секст щось у емпіриків.

РОЗДІЛ II. РЕКОНСТРУКЦІЯ СКЕПТИЦИЗМІВ

Скептицизм Секста не є монолітним. Скептицизм має історичні ланки та відгалуження. Секст не є єдиним скептиком, тобто, зважаючи на викривлення історії скептицизму Секстом, можна припускати можливість перебудови скептицизму на ґрунті перегляду успішності аргументів, адже так, як Секст викрив історію, так само він міг би відмовитися приймати чийсь аргументи або відмежовуватися від них, попри їхнє фактичне використання. Як я показав

вище, Секст міг навіть не висловлювати деякі фонові речі стосовно його діалектики.

Викривлення історії скептицизму, приховування його генеалогічних подробиць попри використання концептів, тем і аргументів, свідчить, що Секст не відчував зобов'язання дотриматися всіх необхідних висновків і міркувань, тобто, що його концепція скептицизму є довільною. Отже, скептичні дискусії можуть бути проаналізованими на правильність та слушність висновків для того, щоби розглянути можливі варіанти концептуалізації скептицизму, які, втім, не можуть здобутися на повну історичну відповідність через втрату джерел, які фіксували скептицизм. До того ж, через те, що не всі скептичні міркування Піррона, Сократа або Агріппи записувалися не всі засади або витоки скептицизму може бути відновлено. Тобто скептицизм, скоріш за все, не вдасться відбудувати з усією повнотою і варіативністю.

З написаного ясно, що Секст засвоїв великий філософський спадок. Це показує, що скептик не зобов'язаний шляхом скептичних протиставлень приходити до недогматизування (НП I.9) стосовно всього. Скептик може вважати, що ніхто не рівня Платону (ПВ I.89), що начала безтілесні (ПД IV.257) або, що пізнання не має початку (ПВ 7.312). Ці міркування можуть видаватися догматичними і такими, що мало чим відрізняються, приміром, від тез Демокріта, що все є порожнечою. Втім, різниця є: Секст у своїх висловлюваннях не нормує поняття реальності. На мій погляд, цей критерій є надзвичайно важливим, адже саме через звинувачення у нормуванні реальності Секст відмежував медичну емпірію від скептицизму. Водночас Секстове явлене є настільки широким, що у нього входять також і розумові події.

На мій погляд, те, що неопірронізм має тривалу історію, показує, що така філософія не може виникнути на рівному місці, тобто неопірронізм є однією з крайнощів розвитку еллінської філософії. Хоча дослідники, як-от Плінію Жункейра Сміт (Smith 2022) або Родріго Пінту де Бріту (de Brito 2022) зосереджуються на тому, чи має скептик гадки, а якщо ні, то скептицизм некогерентний, відповідно до публікації Джонатана Барнса [23, р.2-3], однак,

на мій погляд, це не головне. Адже, якщо Секстів неопірронізм є концептуалізованим ретроспективно і з багатьма вигадками і приховуваннями, попри фактичну хибність додуманого (як-от те, що Піррон був пірроніком, а не догматиком), а ще фактичну істинність заперечуваного (як-от те, що академізм настільки сильно різниться з неопірронізмом, попри фактичні запозичення і спадковість), то вчений інтерес має полягати саме в тому, у кого що Секст запозичив і які зміни ці запозичення пережили. Якщо скептицизм не є унікальним, а він не є унікальним, то питання полягає в тім, де саме розійшлися концептуальні шляхи, приміром, скептицизму і стоїцизму. Зважаючи на те, що Секст фактично має деякі осадкові надбаня від інших філософій, як-от аргументація про неможливість навчання гарному життю, що вочевидь походить від Платонового «Протагора», і попри це він аргументує так, ніби він є завислою у вакуумі душею (звісно, це аргументація *ad hominem* відповідно до НП III.32), то у скептика все-таки є теоретичне (!) тло власної аргументації. Власне, скептик, що хотів би займатися глобальним скепсисом підважив би власний сумнів, а оскільки він хоче, щоби його сумнів був когерентним, остільки він повинен мати власну позицію [39, р.173]. Проблема наявних концептуалізацій неопірронізму полягає в тім, що вони не помічають онтологічної різниці між висловлюванням і ствердженням, і між мовленням (у межах котрого відбувається це діалектичне розрізнення) і *мовцем*, тобто дієвцем: адже Секст пише, що скептичні міркування хворобу не лікують (ПВ 9.148-150). Отже, не лише між висловленням деякої тези і згодою з нею, але і між мовленням і між тим, хто промовляє, є різниця. Відмінність мовця від мовленого є взагалі незалежністю мовця від мови, тобто мовлення є лише однією з властивостей мовця: мовець є взагалі дієвцем. Аргументи саме тому можуть самі себе елімінувати, бо їх продукує дієвець і оскільки аргументи є відокремленими від дієвця, то вони не мають бути когерентними, щоби дієвець зберігав свою здатність до дії (ПВ 8.479-481). Аргументи втраять свою аргументативну вагу, але дієвець збереже власну дієздатність.

Висловлювання Секста про нематеріальність начал або про безпочатковість пізнання виражають структурні, метафізичні, аспекти світу. Секст пише про те, що філософія є кориснішою за граматику, якщо треба розрізняти (ПВ I.280). Але так Секст каже, що філософія є первиннішою за граматику, адже тоді філософія належить до онтології дієвця: перед тим як щось промовити дієвець може це висловити діалектично. Розрізнення на ствердження і висловлення закріплене на дієвцеві, тобто він стосовно будь-якого висловлювання¹ може здійснити крок назад для того, щоби висловитися² про висловлення¹, вважаючи це висловлення¹ еквівалентним ствердженню з огляду зі своєї позиції. Тобто схеми діалектичних міркувань, сама діалектика не є частиною мови, ані мовлення: скептик має власний *λογος* (Smith 2022).

Власне, саме ці *λογος* і *πιστις* поодинці є свідченням наявності у нього наміру аргументувати визначеним чином і свідченням Секстових запозичень в Академіків, а разом вони становлять пояснення того, чому Секст продовжує розглядати деяке питання попри наявність тропів Агіппи готових підважити будь-яке знання (Bett): Секст продовжує розглядати деяке питання доти, доки воно є вірогідним і лише потім, коли визначена тема втрачає свою привабливість, застосовує скептичну здатність виставляти рівносильні протиставлення.

II.1. Аргументи, що не можуть бути наріжними каменями концептуалізації скептицизму

Після публікації Джонатана Барнса коментатори поділилися на тих, хто підтримує т.зв. «рустикальну» (Barnes 1982; Burnyeat 1998) або тих, хто підтримує т.зв. «урбаністичну» (Frede 1998) інтерпретації неопірронізму відповідно до того, як Барнс сформулював проблему. Де Бриту сумує риси урбаністичного і рустикального скептиків [27, p.57-58]:

I) урбаністичні скептики:

- 1) мають анахронічний концепт розмежування (*insulation*);
- 2) зменшують обсяг утримання і догм;

- 3) захищають повсякденне життя;
- 4) запобігають звинуваченню скептиків у апраксії;

II) рустикальні скептики:

- 1) вони забезпечують хронологічно правильну інтерпретацію неопірронізму;
- 2) вони правильно визначають межі утримання і догм;
- 3) вони не захищають повсякденне життя;
- 4) вони не захищують скептиків від звинувачень в апраксії.

Таким чином, урбаністичні скептики мають незадовільні для коментатора риси I.1 та I.2, водночас рустикальні скептики мають незадовільні для коментатора риси II.3 та II.4. Тому обидві інтерпретації однаково лишаються незадовільними. Ця інтерпретація не спиралася на тексти Секста, а на тексти Галена, тобто, по-суті, питання Барнса полягало у тім, чи можна застосувати Галенову інтерпретацію неопірронізму до самого неопірронізму, тобто чи була ця інтерпретація істинною.

Нині дилема Барнса видається такою, що була одразу сформульованою недоречно. Її походження має тривалу історію, а саме історію звинувачень скептиків у тому, що вони пропонують штиб шиття, якого неможливо дотриматися. Такі звинувачення були відомим не лише за модерної доби, але ще з часів Арістотеля висували звинуваченням всім, хто нібито порушує закон несуперечності (Met. IV 3, 1005b 10–22). Хоча сам Секст писав, що ті, хто звинувачує скептиків у нежиттєздатності насправді просто-напросто не розуміють того, що говорять скептики, адже у скептиків є почвірний корінь діяльності.

У кожному разі, я не бачу, щоби Секст дійсно порушував закон несуперечності, навпаки, на мій погляд, скептицизм є дуже успішною реакцією на суперечність, адже замість того, щоби стверджувати слід за Демокритом, що у разі суперечності речі є атомами і порожнечею, або слід за Гераклітом, що у разі суперечності речі насправді є обома частинами суперечності водночас, Секст натомість пропонує в разі суперечності стан апорії, що цілком

раціонально і по-Арістотелевому, адже єдиним *логічним* висновком із суперечності є констатація суперечності, а не Гераклітового вічного вогню чи Демокрітових атомів. Ба більше, Секст регулярно дотримується закону тотожності: солодкість солодка, холод холодний (НП I.9, 13, 19, 22; II,69).

Де Бріту відкинув аргумент апраксії доволі простою, на мій погляд, інтерпретацією текстів Секста, а саме за допомогою теорії мовних дій Остіна [27, pp.59-60]. Це крок, можливо, дивний, адже різниця між висловлення і ствердженням наявна вже у самих текстах Секста і у самому сенсі діалектики [35, p.55; 43, p.218]. На мій погляд, ця інтерпретація може бути у певному сенсі оригінальною, проте вона займає приблизно ту саму позицію, що і Банрс, а саме замість того, щоби детально розібрати текст, дивитися на нього з якоїсь нової перспективи. На мій погляд, якби де Бріту здійснив свої висновки про здійсненність Пірронової ідеї життя без гадок на ґрунті інтерпретації тексту і лінгвістичного аналізу, чим він дійсно користувався, то висновки могли би бути набагато більш розючими. Я сказав би, що стиль де Бріту глибший за його інтерпретацію, адже Секстові твердження про можливість скептичного життя можна знайти в тексті за зосередженого читання.

Водночас і звинувачення неопірроніків у тому, що вони не шукають істину, може бути відкинутим за зосередженого читання.

Плінію Жункейра Сміт (Smith 2022) є зразком текстології, при цьому він оминув аргумент апраксії. Тобто цей аргумент можна подолати внутрішньотекстовими ресурсами.

Попри звинувачення скептиків у тому, що їх нібито стосується закид Арістотеля про порушення закону виключеного третього, як на мене, доволі мало уваги було приділено названому відтинку з Арістотеля і тому, чи дійсно хтось із древніх порушує закон несуперечності чи просто інтерпретує суперечність у власний спосіб.

Пригадаймо відтинок про скептичний *λογος*: “*phainomena* і *nooumena* мають входити до складу *pragmata*, і можливо дехто міг би побачити, що Секст тут поєднеє те, як старіші скептики були призвичаєними до висування речей

(to put matters) (протиставляти *phainomena* і *nooumena*) і як новіші скептики поставили їх: протиставлення *pragmata* – приміром, *phainomena* у широкому сенсі – і *logoi*.” [43, р.163]. Цей *λογος* є “понад і зверху над обома наборами догматичних аргументів, що спрямовує ці два набори до взаємного знищення одне одного” [43, р.228]. Тобто Секстів *λογος* є Арістотелевим *τοπος*’м Секстової аргументації. Порівняймо місце *λογος*’у в Секстовій аргументації, авжеж, не з цитованими вище відтинками, де йдеться про те, що Секстів вжиток слів є діалектичним, але з висловлюванням Лосєва про місце *τοπος*’у у Платона і Арістотеля: “За всього цього, однак, Арістотель – і також набагато глибше і ширше, ніж Платон, – користується принципом текучої і непостійної матерії, примушуючого його крім абсолютно аподиктичних умовиводів вводити ще й такі, котрі він називає головню діалектичними, заснованими на залученні сторонніх для силогізму і нескінченно різноманітних за власними властивостями предметів та інстанцій, що іменуються у нього “топосами”” [20, р.16]. Ба більше, Арістотель засновується не на абсолютній істині, а на правдоподібності [20, р.17], яка власне і стане критерієм діяльності в Академії, тобто це саме та тема, яку Секст запозичить і розвине! Однак, скептичний *λογος* є інтерпретативною необхідністю, інакше Секстів скептицизм дійсно можна було би вважати некогерентним: “Відповідно до цього Вітгенштайнового погляду про структуру раціональної оцінки, будь-яка раціональна оцінка за власною природою займає простір навпроти (зазвичай) невисловленого набору фундаментальних залученостей, які самі по собі сутнісно є безпідставними)” [39, р.173]. Тобто Секстове протиставлення догматичних міркувань зі збереженням когерентності власної позиції є можливим саме тому, що позиція Секста виражена *λογος*’ом, а не однією з догматичних позицій: “Те, що ваші базові залученості мають мати місце для того, щоби раціональна оцінка могла відбутися може виглядати цілком слушно. Якщо хтось справді піддає сумніву все [приміром, не має власного *λογος*’у, а, натомість, піддає сумніву власну позицію з погляду іншої позиції так, що вони взаємознищують одна одну –

О.Л.], тоді звісно він не може мати підстав для здійснення (motivate) сумніву, тому що він вже буде підданий сумніву” [39, р.175].

Мі Куан Лі цитує наступний відтинок Арістотеля: “Є деякі, що мають труднощі – і ті, котрі у цьому переконані, і ті, що просто промовляють ці логоси: адже вони шукають, хто розсудить, хто {з людей} при здоровому глузді й загалом хто правильно судитиме про кожне {сущє}. Такі утруднення схожі на труднощі {із питанням}, зараз ми спимо чи пильнуємо; але всі ці труднощі означають те саме: ті {, хто ними переймається,} вимигають, щоб логос був для всього, позаяк вони шукають начало і {сподіваються} знайти його через доказ, хоча з їхніх вчинків ясно, що вони у цьому не впевнені. Втім, як ми сказали, це їхній {прикрий} стан: адже вони шукають логосу в тому, в чому немає логосу, бо начало доказу не є доказом” (Met. 4.6, 1011a3–13) та пише, що “Арістотелева певність, що нема жодної незгоди (disagreement) або конфлікту між гадками, що не може бути розв’язаною може здаватися сліпо оптимістичною або навіть “догматичною”” [38, р.31]. Проте Секст пише ще на початку НП, що скептик певен того, що йому холодно коли йому холодно (НП I), тобто цей відтинок знову не містить тієї критики, яку тут бачить Куан Лі. Секст навіть насміхається над догматиком, що ніби-то розмірковував про те, що руху нема, а потім прийшовши до лікаря попросив його замість доводити, що його кістки не змістилися, адже руху нема, вилікувати його (НП II.22).

Де Бріту цитує такий відтинок Арістотеля: “{здатність} назвати найвірогідніші начала предмета {свого міркування}; отже, і найвірогідніші {начала} всього {годиться назвати тому, хто знає} про суцї як суцї. А це і є філософ. Найвірогідніше ж зі всіх начал – те, щодо якого неможливо помилитися: адже такому {началу} необхідно бути найвидомішим (бо щодо невідомого обманюються всі) та безумовним. Адже те {знання}, яке необхідно мати тому, хто розуміє будь-які суцї, не є гіпотезою, позаяк те, що необхідно {попередньо} пізнати тому, хто пізнає будь-що, необхідно вже мати, підступаючи {до пізнання}. Тому ясно, що зі всіх начал найвірогіднішим є саме таке, а воно є – це ми скажемо {зараз,} після {вже зробленого нами вступу}. А

саме: не може те саме водночас бути і не бути притаманним тому самому і стосовно того самого (і також інше, що підлягає уточненню, хай буде уточнене, щоб запобігти логосним обтяженням); ось найвірогідніше зі всіх начал, бо {саме до нього} має {стосунок} вже сказане визначення. Справді ж, неможливо комусь вважати, що те саме є і не є, як, на думку деяких, говорить Геракліт” (Мет. 4.3, 1005b 10–26), та зауважує: “навіть, якщо Арістотель не критикує релятивістських філософів (чий фундаментом є Протагор) або тих, хто стверджує, що все водночас є і не є (чий фундаментом є Геракліт) хто для нього були протоскептиками, він все-таки критикує їх за відкидання принципу несуперечності, який є основою філософії і чинним для всіх сущих, адже він наледить до буття як до буття у сенсі, що “це найвірогідніше зі всіх начал”, роблячи “неможливо комусь вважати, що те саме є і не є”.” (де Бріту 13). Джулія Енас і Джонатан Барнс також вважають, що цей відтинок стосується і пірроніків також [21, р.11]. Водночас де Бріту забуває, що Секст відмежовується від Геракліта наприкінці НП I та, що Секст насправді не сумнівається у тому чи солодка солодкість меду, тобто Секст не відкидає принцип несуперечності, як про це пише де Бріту. Як би Секст виставляв рівносильні протиставлення, якби не цей принцип? Отже, цей відтинок не містить критики Секста, ані звинувачення у т.зв. “апраксії”.

Найдивовижнішим у цьому оперті на Арістотеля як на ворога Секста є те, що ці ж автори, що не бачать ретроспективних викривлень у Секста, думають, що Арістотель міг бути проти того, проти чого він не був.

Секст є послідовником Арістотеля: регресія в Арістотеля переривається (Друга Аналітика 1.3), а Секст сходить з дороги, що веде до прірви (НП II.22). Адже на нескінченному регресі ґрунтується парадокс “купа”, втім Секст не поспішає потрапити у нескінченний регрес кажучи, що зерня тотожне купі.

Тобто тропи Агріппи також не є наріжними каменями концептуалізації скептицизму. Хоча Марко Малінк пише, що “є загальновідомим, що Арістотель відкинув ці скептичні аргументи у Другій аналітиці” [7, р.132]але цю Арістотелеву критику використовують для того, щоби ствердити його

ворожість новим скептикам. Що виглядає дивно, адже місце тропів Агріппи не є ясным: можна несуперечливо погоджуватися з Арістотелевою критикою нескінченного регресу і взаємодказовості водночас використовуючи нескінченний регрес і взаємодказовість для критики чужих вчень *саме тому, що нескінченний регрес і взаємодказовість є помилками мислення*. Адже Арістотелеві не йдеться про те, що нескінченний регрес і взаємодказовість є неможливими, але про те, що система знання повинна уникати цих помилок. Тобто, якщо “скептик” успішно заведе систему догматика одну з цих помилок, то він знайшов її хибу. Отже, терапевтичну мету філософії (в чому сенс філософії вбачав і Платон) буде досягнуто.

II.2. Скептицизм не є ні дискурсивно, ані онтологічно завершеним і навіть не є концептуально визначеним

Як писав Лосєв: “Тепер ми бачимо, що скептицизм є взагалі однією основних властивостей всієї грецької філософії та літератури, часто граючи не заперечну, але взагалі навіть і ствердну роль. Саме завдяки універсальній ролі грецького скепсису такі мислителі, як Геракліт і Демокріт, змогли створити свої зовсім не скептичні системи. Точно так само елементи скептицизму дуже яскраво дають про себе знати навіть і у системах Платона і Арістотеля, хоча системи ці, взяті в цілому, також нічого спільного зі скептицизмом не мають” [20, р.57]. Цей опис є симптоматичним, адже попри те, що скепсис в античності не був концептуалізованим, Лосєв вживає це слово так, ніби за ним стоїть визначений концепт. З Лосєвим стосовно того, що пірронізм не виник на пустому місці згодні [21, р.13].

Історія античного скептицизму є надзвичайно дивною. На мій погляд навіть не можна говорити про скептицизм, але у кращому разі про одне зі слів і про одну з рис античного філософування. Пірронізм є окремою темою. Насамперед – Піррон був догматиком. Секст перекрутив історію скептицизму так, що він не називає себе пірроніком, а Піррона - скептиком. Секст взяв чи не найпоширеніші слова для того, щоби поіменувати Пірронів підхід, ба більше,

терміни прямо запозичені не лише в Академіків, але з багатьох царин грецького життя. Стосунки Секста з Академією – це окрема і цікава тема, адже хоча Секст відмежовує Академію від пірронізму, але фактично саме в Академії пірронізм було відновлено, так ще й Секст не соромиться називати Енесідема “старішим скептиком”. При цьому Секст здійснив перехід від обопільних протиставлень до винайдення скептичного *λογος*’у, ще й у середовищі Секста деякий Агріппа сумував аргументи Арістотеля проти цілісності філософських систем, а Секст довів Платонову діалектику до однієї з вершин античної думки. Як за цього строкатого розмаїття можна говорити про скептицизм як концепт, як про те, що є дискурсивно обмеженим, тобто завершеним, чітко відмежовуваним з-посеред інших античних філософських шкіл, тобто ексклюзивним, як про те, що не зазнало впливу і не здійснило жодних запозичень протягом 600 років свого існування від Піррона до Секста, тобто було цілковито самобутнім, що не переривалося (*sic!*), тобто, що Секстів скептицизм є саме Пірроновим пірронізмом, а не будь-чим іншим?

Не лише деякі Секстові праці не збереглися, але праці інших пірроніків не збереглися, отже, античний скептицизм не дійшов до нас не лише повністю не задокументованим, але й таким, що у ньому ще могли розгортатися дискусії. Навіть збережений корпус праць не є ані повністю дослідженим [50, р.98; 31, р.4], ані до кінця зрозумілим (інакше Сміт не писав би скептичний *λογος*, дізнатися про котрий дозволила лише надійна текстологія після такого тривалого часу).

Отже, античний скептицизм не може бути й концептуалізованим, ані утриманим саме за тією надзвичайно вузькою групою людей, яких Секст не викинув із генеалогії т.зв. пірронізму.

ВИСНОВКИ

1. З'ясовано, що грецький скептицизм походить із грецької філософії взагалі [Vogt: 9], з грецької апорійної традиції (Politis, Karamanolis). Скептична філософія є “продуктом елліністичної доби” [38, p.13]. “Таким чином, скептична тенденція не так, ніби вирізнялася у досократичній натурфілософії донеде та ледь-ледь, але це – доволі сильний потік, що пронизує всю найбільш древню натурфілософію, попри всю її принциповий і для нас цілком безсумнівний об’єктивізм” [20, p.11]..

2. Висвітлено начала виникнення неопірронічних аргументів Секста Емпірика, а саме від Піррона, до Академії та нових скептиків і, зрештою, власні концептуальні зсуви Секста (Smith 2022), що призвели до утворення неопірронізму.

3. Обґрунтовано необхідність дослідження античного скептицизму для його концептуалізації. Адже скептицизм не є історично монолітним, він має розгалуження та генеалогічні викривлення здійснені заднім числом. Античний скептицизм не є ні дискурсивно завершеним, ані онтологічно обмеженим і навіть не є концептуально визначеним.

4. Досліджено лінії розвитку аргументів, що увійшли до генеалогії Секстового скептицизму. А саме атомістський контекст міркувань Піррона, грецьке мовне повсякденне середовище, що перехрещує повсякденний і філософський вжиток слів між собою та слововжитки різних шкіл, незалежний розвиток скептицизму в Академії, ретроспективне зміщення генеалогії скептицизму зі Сократа на Піррона, яке здійснив Аркесілай і таке саме ретроспективне виключення академіків з історії скептицизму, яке здійснив Секст, запозичення Секстом аргументів академіків.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Першоджерела

1. Арістотель. Метафізика. Пер. Панич, О. – К: Tempora, 2022. – С.
2. Секст Емпірик. Нариси Пірронізму (I, 1-13). *Sententiae*, 39(2), 2020. – С. 125-137
3. Сэкст Эмпирик. Сочинения в двух томах. Пер. Лосев, А. Москва: Мысль, 1976.
4. Bekker I. Σέξτος Ἐμπειρικός. ΠΥΡΡΩΝΕΙΩΝ ΥΠΟΤΥΠΩΣΕΩΝ. Berlin, 1842.
5. Diogenes Laertius. Lives of eminent philosophers. Trans. Stephen White. Cambridge University Press, 2020.
6. Eusebius. Eusebius Werke, Achter Band. Die Praeparatio Evangelica. Zweiter Teil. Die Bücher XI bis XV. (Hrsg.) Mras, K., Édouard des Places. 1983. Akademie-Verlag. Berlin.
7. Fabricius J. A. SEXTI EMPIRICI OPERA GREECE ET LATINAE. Leipzig, 1718.

8. Cliouet P. & J. SEXTI EMPIRICI OPERA. Geneva, 1621.
9. Mutschmann H. Sexti Empirici opera omnia. Lipsiae: Aedibus B.G. Teubneri. 1954.
10. Pappenheim E. Sextus Empiricus. Pyrrhoneische Grundzuge. Leipzig: , 1877.
11. Sextus Empiricus. Against the Logicians. Bett R. (trans.,ed.). Cambridge University Press, 2006.
12. Sextus Empiricus. Against the Physicists. Bett R (trans.,ed.). Cambridge University Press, 2012.
13. Sextus Empiricus. Outlines of Pyrrhonism. (R. G. Bury, Ed.). Cambridge, Mass.: Harvard UP, 1933.
14. Sextus Empiricus. Outlines of Scepticism. Annas J., Barnes J. (trans.,ed.). Cambridge University Press, 2000.
15. Sextus Empiricus. Pyrrhoniatarum hipotyposeon libri tres. (H. Stephanus, Trans.). Parisiis: M. Iuuenem. 1562.
16. Sextus Empiricus. Against those in the disciplines. Bett R., Arnot H. (trans.,ed.). Oxford University Press, 2018.

Коментарі

17. Панич О. Розвідки з історії скептицизму в британо-американській епістемології. Частина перша. Британська модерна філософія (Гоббс, Локк, Барклі, Х'юм, Рід). ДонНУ: Донецьк, 2007. – С.
18. Панич О., Луковина О. Практична філософія пірроніків. *Sententiae*, 42(1), 2022. – С. 83-117.
19. Хома О. Передмова // Хома О. (Уклад.). «Медитації» Декарта у дзеркалі сучасних тлумачень: Жан-Марі Бейсад, Жан-Люк Марйон, Кім Сан Он-Ван-Кун. – К.: Дух і Літера – 2014 – С. 5–6.
20. Лосев А. Культурно-историческое значение античного скептицизма и деятельность Секста Эмпирика. Москва: Мысль, 1976. – С. 5-58.
21. Annas J., Barnes J. The Modes of Scepticism. Ancient Texts and Modern Interpretations. Cambridge: Cambridge University Press, 1985.
22. Bailey, A. Sextus Empiricus and Pyrrhonian Scepticism. Oxford: Clarendon Press, 2002.
23. Barnes J. The beliefs of a Pyrrhonists. *Proceedings of the Cambridge Philological Society*, 28, 1982. – С. 1-29.
24. Bett in Algra K., Ierodiakonou K. Sextus Empiricus and Ancient Physics. Cambridge University Press, 2015.
25. Bett R. How to be a Pyrrhonist. Cambridge: Cambridge University Press, 2019.
26. Bett R. Pyrrho, His Antecedents, and His Legacy. Cambridge: Cambridge University Press, 2003.

27. Brito de R. P. *Sceptical dynamis and its pragmatic possibilities*. Cham: Springer, 2022.
28. Burnyeat M. Can the Sceptic Live His Scepticism? in *The Original Sceptics: A Controversy*, eds. In Myles Burnyeat and Michael Frede, 25–57. Indianapolis: Hackett Publishing Company, 1997.
29. Frede M. The Sceptic's Two Kinds of Assent and the Question of the Possibility of Knowledge. In *The Original Sceptics: A Controversy*, ed. Myles Burnyeat and Michael Frede. Indianapolis: Hackett Publishing Company, 1997. – C. 127-151.
30. Hankinson R.J. *The Sceptics*. Routledge, 1999.
31. Janáček, K. *Prolegomena to Sextus Empiricus*. Acta Universitatis Palackianae Olmucensis. Olomouc. 1948.
32. Karamanolis G., Politis V. *The Aporetic Tradition in Ancient Philosophy*. Cambridge University Press. 2018.
33. Long A. A. , *Hellenistic Philosophy*, 2nd edn. (London, 1986), 75-106.
34. Long A. A. *The Socratic Tradition: Diogenes, Crates and Hellenistic Ethics*. In: Goulet-Caze M-O; Branham R. B. (orgs.). *The Cynics: The Cynic Movement in Antiquity and Its Legacy*. Berkeley: University of California Press, pp. 31'. 1996.
35. Machuca D. *Pyrrhonism Past and Present*. Cham: Springer, 2022.
36. Machuca D. *Epistemology after Sextus Empiricus*. Notre Dame Philosophical Reviews. [электронный ресурс] – <https://ndpr.nd.edu/reviews/epistemology-after-sextus-empiricus/>
37. Marko M. Hypothetical Syllogisms and Infinite Regress. In Vogt K. M., Vlasits J. (ed.). *Epistemology after Sextus Empiricus*. Oxford University Press, 2020.
38. Mi-Kyoung L. Antecedents in early Greek philosophy. In Bett R. *The Cambridge Companion to Ancient Scepticism*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.
39. Pritchard D. Wittgensteinian Epistemology, Epistemic Vertigo, and Pyrrhonian Skepticism. In Vogt K. M., Vlasits J. (ed.). *Epistemology after Sextus Empiricus*. Oxford University Press, 2020.
40. Quinteiro C. G. *Academic Scepticism in Hume and Kant*. Springer, 2022.
41. Sedley D. The Motivation of Greek Scepticism. In Burnyeat (ed.), *The Skeptical Tradition*, 9-29 at 20.
42. Smith, P. J., & Lukovyna, O. Research on Scepticism in Brazilian Philosophy. *Sententiae*, 42(1), 2023. – P. 147-170.
43. Smith P. J. *Sextus Empiricus Neo-Pyrrhonism*. Cham: Springer, 2022.
44. Stough C. L. *Greek Skepticism: a Study in Epistemology*. Berkeley [etc.]: University of California Press, 1969. – P. 5-15.

45. Striker G. *Essays on Hellenistic Epistemology and Ethics*. Cambridge: Cambridge University Press, 1996.
46. Striker G. *Sceptical Strategies*. In Burnyeat (ed.), *The Skeptical Tradition*
47. Thorsrud H. *Ancient Scepticism*. Berkeley/Los Angeles: California University Press, 2009.
48. Vogt K. M., Vlasits J. (ed.). *Epistemology after Sextus Empiricus*. Oxford University Press, 2020. – P. 329.
49. Vogt K. M. (ed.). *Pyrrhonian Skepticism in Diogenes Laertius*. Mohr Siebeck, 2015.
50. Vogt K. M. *Belief and Truth. A Skeptic Reading of Plato*. Oxford University Press, 2012.